

1.3.3. Paleogeografinės sąlygos

Merkinės tarpledynmečio metu nuosėdos kaupėsi gana plačiai, tačiau išliko mažuose plotuose ir kvartero storumėje dabar slūgso lešiu pavidalu. Ledynai labai pakeitė tuometinį paviršių.

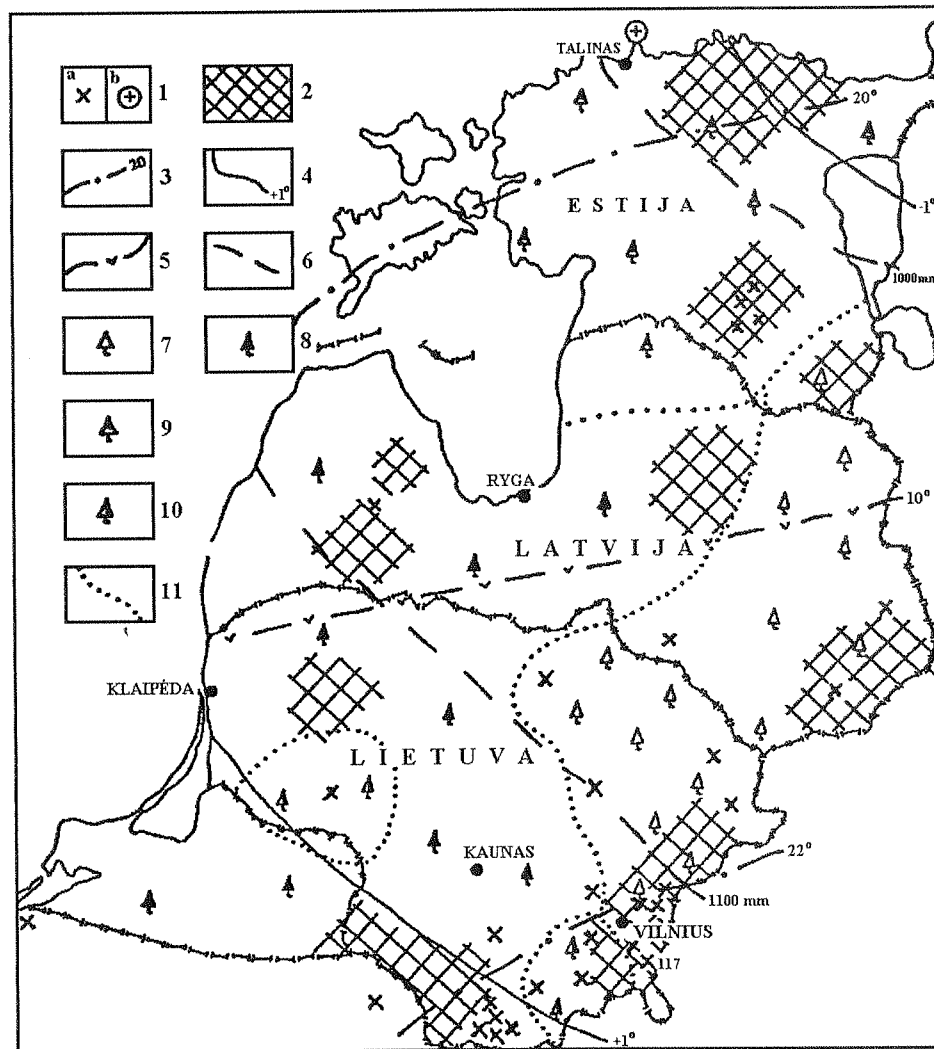
Vidurinio pleistoceno morenų kraigą (paleopaviršių) detaliau tyrinėjo V. Čepulytė, A. Ignatavičius, V. Vonsavičius, A. Gaigalas, M. Melešytė ir kiti. V. Vonsavičius yra sudaręs Merkinės tarpledynmečio litologinį-paleogeografinį žemėlapi M 1:1000 000, (Вонсавичюс, 1986), V. Baltrūnas – Nemuno vidurupio ir Merkio žemupio Merkinės tarpledynmečio paleogeomorfologines schemas (1995). O. Kondratienė sudarė viso Pabaltijo Merkinės tarpledynmečio paleogeografinę schemą (Kondratienė, 1995) (1.11 pav.).

1.11 pav. Pabaltijo Merkinės tarpledynmečio paleogeografinė schema (O. Kondratienė, 1995).

1 – radimvietės: a – ežerinių, b – jūrinių nuosėdų, 2 – kalvotas reljefas, 3 – vidutinė sausio mėnesio temperatūra, 4 – vidutinė liepos mėnesio temperatūra, 5 – vidutinė metinė temperatūra, 6 – metinis kritulių kiekis. Miškų tipai: 7 – eglė-skroblų, 8 – skroblų su kitų plačialapių priemaiša, 9 – skroblų su kitais plačialapiais ir beržais, 10 – skroblų su didesniu liepų kiekiu, 11 – ribos tarp pagrindinių miškų

Fig. 1.11. Paleogeographical sketch of the Merkinė (Eem) interglacial of the Baltic states (compiled by O. Kondratienė, 1995).

1 – type sites: a – lacustrine deposits, b – marine deposits, 2 – hilly relief, 3 – medium temperature of January, 4 – medium temperature of July, 5 – medium yearly annual precipitation. Forest types: 7 – fir-hambeam, 8 – hambeam with admixture of other broad-leaved, 9 – hambeam with broad-leaved and birch, 10 – hambeam with an increased amount of lime-trees, 11 – limit from main forests

skiriasi mineraline sudėtimi. Aliuvio amžius bei paties aliuvio fiksavimas leidžia išryškinti hidrografinį tinklą. Absolutus ir santykinis paleopaviršiaus aukštis yra sąlyginis, patyręs vėlesnių egzaracinių, denudacinių ir neotektoninių veiksnių įtaką, ir todėl sunkiai nustatomas.

Merkinės tarpledynmečio paleogeografinis žemėlapis buvo sudarytas pagal V. Baltrūno parengtą metodiką ir legendą (Baltrūnas, 1997). Žemėlapyje parodyta nuogulų genezė, reljefo forma, upių slėniai, ežerai, kraštovaizdį formavę procesai, augalija ir gyvūnija tarpledynmečio klimatinio optimumo – skroblų fazės išplitimo metu (1.12 pav.).

Kaip ir dabar, taip ir Merkinės tarpledynmečio metu Pietų Lietuvai buvo būdingas kalvotas-daubotas moreninis reljefas. Pagrindinės Merkinės tarpledynmečio metu egzistavusios aukštumos bei lygumos dažniausiai sutampa su dabartinėmis, todėl, kalbėdami apie tuometinį reljefą, vartosime dabartinius pavadinimus: Eišiškių plynaukštė, Medininkų, Dzūkų, Sūduvių aukštumos, Suvalkijos, Užnemunės ir Pietryčių Lietuvos lygumos.

Medininkų aukštumos orografija rodo kai kurias jos kilmės ypatybes. Pirma, aukštumos padėtį nulėmė pokvartero paviršiaus nedidelės pakilumos. Didžiausią įtaką formuojantis aukštumai turėjo vidurinio pleistoceno Medininkų (Riso, Maskvos) apledėjimas. Jo metu Minsko–Vilniaus iškiliajame paviršiaus ruože išryškėjo ledoskyra (tarp Nemuno aukštupio bei Vilijos ledyninių plaštakų), kurioje intensyviai akumuliuosė morena. Todėl jau vidurinio pleistoceno pradžioje susidarė aukštumos moreninis stuomuo, artimas 170 m abs. a. (Kudaba, 1983).

Priešpaskutinio apledėjimo ledynai į rytinę Pietų Lietuvos teritoriją išliaužė Baltijos tėkmės Ašmenos ir Lydos ledyno plaštakomis (Basalykas ir kt., 1976). Dėl jų sąlyčio buvo suklostyta daug ledyno atvilkto medžiagos, todėl toje vietoje susiformavo aukštai iškilęs moreninis masyvas, kuris sudarė Medininkų aukštumos pagrindą. Medininkų aukštumoje išryškėja trys aukštos (apie 200, 190, 250 m abs. a.) iš ŠV į PR nutįsusios moreninės keteros, kurias paliko Lydos ledyno plaštaka. Jas skiria gilūs pažemėjimai. Tiek morenines, tiek keimines kalvas sudaro smėlis, žvirgždas, gargždas su rieduliais, neretai viršuje pridengtas moreniniu priemoliu. Nuo aukštumų centrinės dalies į pakraščius keteros palaipsniui žemėja, visiškai sulėkštėja ir laipsniškai nusileidžia į Pietryčių lygumą. Tarp keturų esančiuose pažemėjimuose susiformavo ežerėliai. Kai kur išlikusios jų nuosėdos – Kirtimuose, Medininkų 117, 117 a grėžiniuose. Pagal palinologinius tyrimų rezultatus, tuo metu augo skroblai, eglės, liepos, rečiau pušys.

Kitas šios aukštumos morfologijos bruožas – slėningumas. Kalvotus ruožus skyrė plokščiadugniai kloniai, kurie pietinėje dalyje yra gana platūs, dažnai uždurpėjusiais dugnais. Šiaurinėje dalyje jie seklesni, vietomis išryškėjęs jų erozinis dugnas. Kalvų viršūnės yra labai aukštai (apie 200 m abs. a.) (Kudaba, 1983).

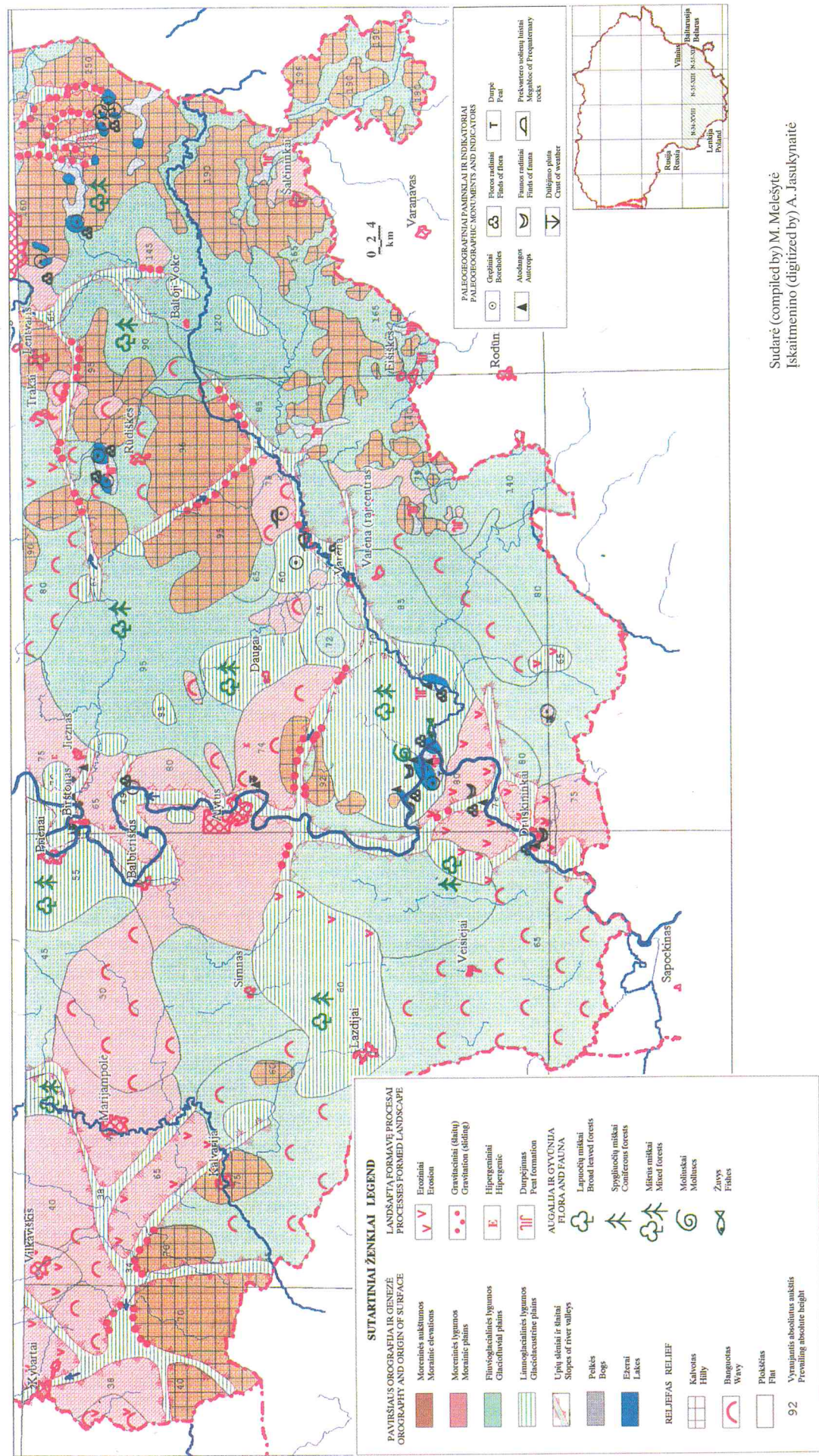
Pietvakarinės Medininkų aukštumos dalys palaipsniui žemėdamos pereinavo į Eišiškių plynaukštę. Daugelis mokslininkų mano, kad ji, kaip ir Medininkų aukštuma, nebuvo paliesta paskutiniojo apledėjimo.

Į rytus nuo pronemuno reljefas aukštėjo, vidutinis abs. aukštis – apie 90 m. Eišiškių plynaukštė sudaro žemesnę orografinę aukštumos pakopą – apytikriai 140–180 m abs. a. Kalvoti jos gūbiai pereina į plokščias pakilumas, senieji kloniai yra labai vingiuoti. Eišiškių plynaukštėje vyrauja priemolingas, priemėlingas paviršius, daug kur vandenų nulygintas.

Dzūkų ir Sūduvių aukštumos yra ant nevienodo kvartero aslos paviršiaus, ant įvairaus amžiaus kreidos (Dzūkų), paleogeno ir neogeno (Sūduvių) nuosėdų nelygaus paviršiaus. Ties Dzūkų ir Sūduvių aukštumomis būta gilių paleoįrėžių, kurie iki vidurinio pleistoceno pabaigos buvo su kaupu užnešti vandens sąnašomis ir moreninėmis nuogulomis. Taigi vidurinio pleistoceno apledėjimo metu susiformavo aukštumos stuomuo, kuris egzistavo ir Merkinės tarpledynmečio metu. Sūduvių aukštuma vidutiniškai buvo iškilusi iki 70, tuo tarpu Dzūkų aukštuma – iki 100 m abs. a. Tiek Sūduvių, tiek Dzūkų aukštumose augo eglė, skroblų ir kitų plačialapių miškai.

Labiau į rytus nuo Marijampolės plytėjo moreninės, fluvioiglacialinės ir limnoglacialinės lygumos. Gana didelį plotą užimančią moreninę ir fluvioiglacialinę lygumą kirtė pronemunas. Druskininkų apylinkėse jis buvo įsirėžęs iki 60, o prie Birštono – 43 m abs. a. Pronemuno vandenys tarpledynmečiu tekėjo panašiai kaip ir dabar: į šiaurę iki Kauno, o toliau – į vakarus, įsiliedami į Eemio jūrą ties dabartine Baltija. Daugelio šio tarpledynmečio ežerų, upių ir pelkių nuosėdos slūgso šio paleoslėnio ribose arba greta jo. Tai rodo, kad dabartinis Nemunas ir kai kurie jo intakai daugiausia yra paveldėję tarpledynmečio slėnius. Suvalkijos lygumoje upių slėnių nuolydžiams būdingos vakarų ir šiaurės vakarų kryptys. Slėnių dugno gyliai svyravo nuo -7 iki 0 m abs. aukščio.

Sudarė (compiled by) M. Melešytė
 Išskaitmenino (digitized by) A. Jasukynaitė

1.12 pav. Pietų Lietuvos Merkinės (Eemio, Mikulino) tarpledynmečio paleogeografinis žemėlapis

Fig. 1.12. Palaeogeographical map of Merkinė (Eem, Mikulino) interglacial of South Lithuania

Į rytus nuo pronemuno reljefas aukštėjo, vidutinis abs. aukštis – apie 90 m. Užnemunės lyguma rytuose prisišliejo prie Baltijos aukštumų dalies – Dzūkų aukštumos. Dzūkų aukštumos buvusią pašlaitę išryškina 100 metrų izohipsė. Šios izohipsės vingių pavidalo įsiterpimus sudaro pažemėjimai Vilniaus, Varėnos rajonuose. Pažemėjimas Merkio vidurupyje gali būti susijęs su pokvarterinio slėnio atspindžiu (Gaigalas, Melešytė, 1979).

Dzūkų aukštumas kirto gana didelis slėnis, kuris iš dalies priminė dabartinį Merkio slėnį. Jo dugno gylis buvo 75–70 m abs. a. Merkinės tarpledynmečiu jo tekėjimo kryptis buvo tokia: iki Varėnos pietvakarių kryptimi, toliau – vakarų kryptimi, o piečiau Nemunaičio įsiliejo į Nemuno vandenį. Dabartinio Merkio žemupyje, žemiau Mardasavo, ir prie Nemuno – Jonionių, Netiesų, Liškiavos plotuose egzistavo negilūs ežerėliai, kurių nuosėdos randamos atodangose. Tų nuosėdų detalus ištyrimas rodo, kad jos susiklojo Merkinės tarpledynmetyje.